

ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ У ВНЗ

О. В. Москаленко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна*
Olgets@ukr.net

В статті визначено роль та значення процесу самоактуалізації особистості студентів під час навчання в університеті. Показано, що показники рівня самоактуалізації відображають здатність особистості розуміти власний внутрішній світ, вміння налаштуватися на продуктивну взаємодію із оточенням та швидко адаптуватися до вимог мікро- та макросередовища. Це процес, під час якого змінюється ставлення людини до свого «Я», до навколишнього світу і себе в цьому світі, що сприяє особистісному зростанню. Продемонстровано зв'язок між самоактуалізацією та ціннісними орієнтаціями особистості, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей. Умовою успішної самоактуалізації особистості є її конгруентність, тобто адекватність та реалістичність пережитих почуттів.

Представлено результати емпіричного дослідження, яке проведено з метою визначення рівня та динаміки самоактуалізації серед студентів 2-5 курсів. В процесі дослідження визначено, що значний відсоток студентів вже на початкових курсах демонструє достатній рівень прагнення до реалізації власного потенціалу, але під час деталізації емпіричних даних визначено, що є певні шкали, за якими респонденти показують занадто низькі значення. До таких якостей відносяться гнучкість у спілкуванні, контактність, спонтанність а також невисокі показники отримано за шкалами саморозуміння та аутосимпатія.

Визначено, що соціальна ситуація розвитку, в якій знаходяться студенти під час навчання у вищому навчальному закладі, значною мірою впливає як на окремі компоненти самоактуалізації, так і на загальний її рівень, що виявляється у покращенні часової орієнтації, розвитку ціннісної сфери, впевненості та креативності особистості студентів.

Ключові слова: самоактуалізація; цінності; розвиток особистості; студенти.

FEATURE OF SELF-ACTUALIZATION OF STUDENTS DURING TRAINING IN UNIVERSITIES

O. V. Moskalenko

*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine*
Olgets@ukr.net

The article defines the role and significance of the process of student self-actualization during the training at the university. It is demonstrated that the indicators of the level of self-actualization reflect the ability of the individual to understand his own inner world, the ability to tune in to productive interaction with the environment and quickly adapt to the requirements of the micro- and macroenvironments. This is a process in which the person's attitude towards his "I", the world around him and himself in this world changes, which promotes personal growth. The relationship between self-actualization and value orientations of the individual, which determine the nature of the content and means of achieving the leading life goals, is shown. The condition for the successful self-actualization of the personality is its congruence, that is, the adequacy and realism of the emotions and feelings experienced.

The results of an empirical study conducted to determine the level and dynamics of self-actualization among students of the 2nd-5th year are presented in the article. During the research it was found that a significant percentage of students already at the initial courses demonstrates a sufficient level of aspiration to realize their own potential, but with detailed empirical data it is determined that there are certain scales on which respondents show too low values. Such qualities include flexibility in

communication, contactness, spontaneity and also low indicators are obtained on the scales of self-understanding and autosympathy.

It is determined that the social situation of development in which students live during their studies at a higher educational institution significantly influences both individual components of self-actualization and its general level, which is manifested in improving the time orientation, development of the value sphere, confidence and creativity Personality of students.

Keywords: self-actualization, values; personality development; students.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особистісний розвиток студентів є важливим завданням, що стоїть перед вищою школою, оскільки в першу чергу, навчаючись в університеті студент має отримати можливості та умови для прояву власного потенціалу, саморозвитку та самовдосконалення.

Самоактуалізація безпосередньо пов'язана із здатністю розуміти себе, власний внутрішній світ, із вмінням "самоналагоджуватися" відповідно до цього світу, і як результат – вибудовувати свою поведінку та життєвий шлях. Це процес, під час якого змінюється ставлення людини до свого «Я», до оточуючого світу і себе в цьому світі, що сприяє особистісному зростанню.

Також існує тісний зв'язок між самоактуалізацією та ціннісними і смисложиттєвими орієнтаціями особистості. Саме у процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна структура ціннісних орієнтацій, що визначає характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і є основою саморегуляції її соціальної поведінки.

Ціннісні орієнтації є результатом вибіркового засвоєння індивідом суспільних цінностей як стимулів власної поведінки. Реалізація цінностей веде як до внутрішньоособистісної інтеграції шляхом самоприйняття та свідомого розв'язання конфліктів, так і до соціальної інтеграції через співробітництво та актуальну продуктивну діяльність. Наявність такої ціннісної системи є чинником специфічної організації особистістю власного соціального простору та соціально-психологічного часу, яка, у свою чергу, сприяє подальшому втіленню цих цінностей. Саме ці процеси стимулюють перебіг самоактуалізації і складають його сутність [1].

Дослідженню самоактуалізації особистості присвячені роботи видатного українського вченого Г.О. Балла, який наголошував на необхідності побудови та організації педагогічного процесу на засадах гуманізму [3].

Основні характеристики, в яких розкривається процес самоактуалізації, сформулював А. Маслоу. До них належать: прийняття реальності й комфортне відношення до неї; прийняття інших і себе; професійна захопленість улюбленою справою; автономність; здатність до розуміння інших людей; відкритість досвіду; розрізнення мети й засобів; спонтанність, природність поведінки; прояв здібностей, потенційних можливостей, творчість в роботі; готовність до вирішення проблем, до справжнього розуміння своїх можливостей [4]. Важливою умовою успішної самоактуалізації особистості є її конгруентність, тобто відповідність переживань їх справжньому змісту.

У той же час, особистість може застосовувати різного характеру захисні механізми, які заважають адекватному усвідомленню власних проблем, тоді як подолання особистістю цих механізмів сприяє досягненню справжніх, конгруентних переживань.

Як свідчить Є.Є. Вахромов, самоактуалізація і самореалізація є двома нерозривними сторонами одного процесу – процесу розвитку і зростання, результатом якого є людина, що максимально розкрила і використовує свій людський потенціал [2].

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для визначення феномену самоактуалізації особистості застосований тест РОІ, у другій адаптації – методика САМОАЛ. У дослідженні брали участь студенти 2-5 курсів.

Мета дослідження полягала у визначенні рівня самоактуалізації особистості студентів, що включає механізм самовизначення особистості, що безпосередньо співвідноситься з ціннісно-смісловою ієрархією особистості, внаслідок чого розкривається і актуалізується її

внутрішній потенціал, усвідомлюються та відкриваються емоційні, інтелектуальні та орієнтувально-адаптаційні можливості особистості.

Отримані емпіричні дані було опрацьовано за допомогою методу кластерного аналізу, в результаті чого виділено три рівні розвитку показників за кожною шкалою. I кластер відображає високий рівень розвитку, II кластер – середній і III кластер – низький рівень розвитку певної характеристики особистості студента.

Згідно визначеної стратегії розподілу респондентів на рівні розвитку за шкалою «Орієнтація у часі» отримано наступні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Рівневий розподіл респондентів за шкалою «Орієнтація у часі» (у %)

Курс	Високий рівень I кластер	Середній рівень II кластер	Низький рівень III кластер
2	9	60	31
3	15	63	22
4	12	58	30
5	11	55	34

З табл. 1 видно, що понад 60 відсотків респондентів на 2 курсі показують середній рівень за даною шкалою, а 9 відсотків респондентів високий рівень орієнтації у часі, що характеризує їх як таких, що чітко усвідомлюють власне теперішнє життя і здатні насолоджуватися актуальними моментами сьогодення. Зазначені показники проявили позитивний корелятивний зв'язок із шкалами «Процес» і «Результат» за методикою СЖО (0,432), що можна оцінити як підтвердження достовірності виявлених характеристик [5].

Третина респондентів показали низькі результати за даною шкалою, що характеризує їх як невпевнених у собі особистостей, частково занурених у минуле, і з завищеними вимогами до майбутніх досягнень, тобто вони живуть спогадами, або у відірваному від реальності ідеалізованому майбутньому, яке певною мірою насичує їх життя.

Слід зазначити, що даний показник незначною мірою підвищується до 3 курсу, але знову знижується до 5 курсу. Таку негативну динаміку ми можемо пояснити тим, що у студентів старшокурсників актуалізується питання зміни соціального статусу та власного місця у майбутній професії та у суспільстві загалом. Більша частина студентів третього курсу відчують себе певною мірою безтурботно, оскільки проблема працевлаштування стоїть не так гостро, як для студентів-випускників.

Низькі показники можуть бути свідченням того, що отримані теоретичні знання зі спеціальності певною мірою є відірваними від діяльності практичної, і тому студенти ще не відчують себе справжніми фахівцями і шукають підтримки і впевненості у нещодавньому минулому. Як зазначає, А.Я. Боднар, спеціалізація веде не до конкретизації орієнтації студента у професії і у часі, а, навпаки, розширює часові межі настільки, що людина губиться у часі, тобто ВНЗ не дає орієнтації на перспективу, на професію, навчання у ВНЗ майже не пов'язується з майбутньою професією і знання накопичуються заради знань.

Неодмінною характеристикою самоактуалізованої особистості, окрім вміння орієнтуватися у часовому просторі, є показник шкали цінностей, який виявляє рівень духовності та гуманності особистості, на скільки людина розділяє погляди на цінності особистості що розвивається (табл. 2).

Таблиця 2

Рівневий розподіл респондентів за шкалою «Цінності» (%)

Курс	Високий рівень I кластер	Середній рівень II кластер	Низький рівень III кластер
2	38	34	28
3	44	42	14
4	42	42	16
5	40	40	20

З табл. 2 видно, що у ціннісній структурі 80 % студентів цінності особистості, що прагне до самоактуалізації, розвинені і займають належне місце. Тобто цінності *істини, цілісності, справедливості, добра, унікальності, порядку* тощо орієнтують дану особистість у життєвому просторі і демонструють її прагнення до гармонійних стосунків з оточуючим

світом. Позитивно високу оцінку цінностей, що властиві самоактуалізуючій особистості, студенти незмінно демонструють протягом навчання у ВНЗ від 2 до 5 курсу, що характеризує їх як високоморальних особистостей.

Але, попри достатньо високі показники шкали цінностей, учасники проявляють низьку оцінку за шкалою «Погляди на природу людини», що демонструє частка респондентів, що увійшла до III кластеру, тобто студенти, які показали низький рівень розвитку самоактуалізації за даною шкалою. Відсоток респондентів III кластеру дорівнює 69%, тоді як до I та II кластерів увійшло 15% та 16% відповідно. Такі результати свідчать про низьку оцінку респондентами можливостей особистості, про певну недовіру та упереджене ставлення до оточуючих.

В результаті співставлення даних методики визначення спрямованості особистості, структури ціннісних орієнтацій С.С. Бубнової і методики САМОАЛ [5] можна висунути припущення, що для студентів в міжособистісних стосунках при вираженій діловій спрямованості і спрямованості на себе більш прийнятною є домінуюча позиція і прагнення до впливу на оточуючих та визнання і повагу, а також прагнення особистості до самоствердження та лідерства.

За шкалою «Потреби у пізнанні» студенти показали власну готовність та відкритість до нової інформації та нових вражень. Тобто, вони з інтересом ставляться до непізнаних фактів, об'єктів та інформації з оточуючого середовища, піддають її аналізу, в результаті чого розширюють власний світогляд і формують суб'єктивне відношення. На 2 курсі високий рівень розвитку потреби у пізнанні показали 12% респондентів, на 3 – 17% , на 4 – 15%, на 5 – 10% респондентів.

Достатній рівень продемонстрували 54% респондентів на 2 курсі, 60% – на 3, 60% – на 4 і 51% – на 5 курсі.

Важливим показником самоактуалізованої особистості є її креативність (табл. 3).

Таблиця 3

Рівневий розподіл респондентів за шкалою «Креативність» (%)

Курс	Високий рівень I кластер	Середній рівень II кластер	Низький рівень III кластер
2	20	42	38
3	30	45	25
4	25	45	30
5	23	44	33

З наведеної таблиці видно, що переважна кількість студентів (від 62% на 2 курсі до 67% на 5 курсі) володіє творчим потенціалом та проявляє власну креативність. Слід зазначити, що креативна особистість здатна розвиватися і самоактуалізуватися незалежно від обставин та від соціального середовища, не боїться відрізнятися від інших, виявляти власну безпосередність і нетиповість. В той же час, креативні особистості не втрачають власної ідентичності і ціннісних пріоритетів.

Наступна шкала відображає характеристики цілісності та певної незалежності життя особистості, тобто її автономність. За даною шкалою студенти показали досить низькі результати: до III кластеру, що відображає низький рівень розвитку визначеної характеристики увійшло 63% вибірки респондентів на 2 курсі, 55% – на 3 курсі, по 52% – на 4 та 5 курсах.

Даний показник свідчить про відчуття недостатньої власної свободи. Тобто існує певна залежність від зовнішніх чи внутрішніх обставин, які створюють перепони для позитивної свободи даної особистості. Але слід зазначити, що показники за даною шкалою мають певну позитивну динаміку, свідченням якої є збільшення відсотку респондентів, які демонструють високий і достатній рівень розвитку, а саме: від 37% вибірки на 2 курсі, до 48% на 5 курсі. Тобто, від курсу до курсу студенти відчують себе більш самостійними, зрілими та незалежними, що є проявом їх прагнення до самоактуалізації, сформованості ціннісної сфери та визначенні життєвих пріоритетів.

Найнижчі показники студенти продемонстрували за шкалою «Спонтанність» (табл. 4).

Рівневий розподіл респондентів за шкалою «Спонтанність» (%)

Курс	Високий рівень I кластер	Середній рівень II кластер	Низький рівень III кластер
2	1,8	21	77,2
3	5	29	66
4	4,5	29	66,5
5	3	26	71

Зазначені показники мають позитивний кореляційний зв'язок із шкалою «Погляд на природу людини» (0,498) та демонструють прагнення до домінуючих ділових стосунків, стосунків на певній відстані.

Отримані результати можна пояснити тим, що студенти значною мірою сконцентровані на власних прагненнях, інтересах, проблемах і не достатньо виявляють довіру до оточуючого світу. Тобто, незважаючи на впевненість у власних силах і можливостях, студенти досить вибірково і обережно ставляться до оточуючих.

Незначне покращення показників спостерігається від 2-го до 5-го курсу, що може свідчити про розуміння значення міжособистісної взаємодії, особливостей поведінки у соціумі. Тобто, для того щоб поводитися спонтанно і безпосередньо, особистість повинна бути впевненою у собі, власних силах та можливостях. Як видно з наведеної таблиці, найбільший відсоток вибірки з високим і достатнім рівнем спонтанності показують респонденти на 3-му та 4-му курсі навчання, коли соціальна ситуація розвитку є певною мірою стабільною.

Шкали «Саморозуміння» і «Аутосимпатії» виявили також високо позитивний внутрішній кореляційний зв'язок. Зазначені шкали є показником чутливості особистості до власних потреб та бажань, а також прийняття себе і позитивна, адекватна оцінка власного Я. Так, низький рівень розвитку за шкалами «Саморозуміння» та «Аутосимпатія» показали 48% респондентів та 53% респондентів відповідно студентів 2 курсу. На третьому курсі частка респондентів низького рівня знизилася до 40% та 45% відповідно. На 4 курсі –41% та 45%, а на 5 курсі за шкалою «Саморозуміння» респонденти з низьким рівнем склали 40% вибірки, а за шкалою «Аутосимпатії» – 42% вибірки.

Достатній рівень розвитку саморозуміння і аутосимпатії на 2 курсі показали 46% та 40% вибірки респондентів, на 3 – по 50% за кожною шкалою, на 4 – 53% та 50% вибірки, а на 5 – 53% і 48% респондентів вибірки. Високий рівень розвитку саморозуміння і аутосимпатії показала незначна частка вибірки, що склали 6% і 7% на 2 курсі відповідно, 10% і 5% – на 3 курсі, 6% і 5% – на 4 курсі і 7% і 9% – на 5 курсі.

Таким чином, ми зазначаємо, що лише незначна частка респондентів на різних курсах виразно відчують власні бажання і високо позитивно оцінюють себе. Близько половини респондентів (49-53%) на різних курсах виявляють достатню сенситивність до власних бажань, можливостей і потреб, а також адекватно сприймають і оцінюють себе в цілому.

Від 40% до 46% респондентів проявили слабо розвинену сенситивність до власних бажань та потреб, що є свідченням невпевненості та орієнтації ззовні, тобто орієнтації на думки оточуючих, певну тривожність та занепокоєність. Але позитивним є те, що від 2 до 5 курсу, частка респондентів III кластеру зменшується, тобто студенти відчують потребу навчитися розуміти себе та власні бажання, а також сприймати себе таким, якими вони є насправді.

Низькі показники респонденти продемонстрували і за шкалами «Контактність» та «Гнучкість у спілкуванні» (табл. 5).

З наведеної таблиці видно, що показники, які характеризують прагнення особистості до встановлення доброзичливих міжособистісних взаємних контактів, комунікативні можливості та засоби адекватного самовираження особистості в соціумі знаходяться на критично низькому рівні.

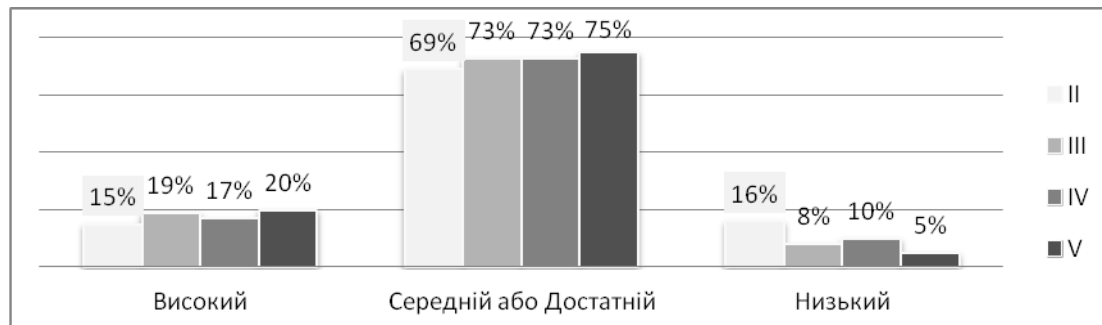
Отримана оцінка позитивно корелює з результатами методики з визначення спрямованості особистості, де спрямованість на спілкування отримує найнижчі значення серед трьох видів спрямованості.

**Рівневий розподіл респондентів за шкалами
«Контактність» та «Гнучкість у спілкуванні» (%)**

Курс	Високий рівень I кластер		Середній рівень II кластер		Низький рівень III кластер	
	Контактність	Гнучкість у спілкуванні	Контактність	Гнучкість у спілкуванні	Контактність	Гнучкість у спілкуванні
2	1,8	0	28	34	70,2	66
3	5	0	36	34	59	66
4	5	3	37	39,5	58	57,5
5	7	5	39	40	54	55

Отже, здатність до саморозкриття, адекватного самовираження, до продуктивної взаємодії продемонстрували лише 34 % респондентів на 2 та 3 курсах. Але вже на 4 та 5 курсах частка вибірки респондентів, що демонструють високий та достатній рівень, певною мірою зростає. Зазначену ознаку, на нашу думку, можна пояснити, по-перше, збільшенням досвіду спілкування у певному навчальному середовищі, по-друге, підвищенням потреби у продуктивній комунікативній діяльності досліджуваної особистості у зв'язку з майбутньою зміною соціального статусу (студент-фахівець), майбутнім працевлаштуванням, виконанням інших соціальних ролей. Підвищення показника контактності і гнучкості можна також пояснити тим, що певний відсоток студентів-старшокурсників частково працюють і питання взаємодії з викладачами та роботодавцями, актуалізує необхідність вдосконалення власних комунікативних можливостей заради знаходження порозуміння на комунікативному рівні.

В сукупності проаналізовані шкали демонструють загальний показник самоактуалізації особистості. Згідно обраної стратегії рівневого розподілу кожної окремої шкали методики, метод кластерного аналізу було застосовано для визначення загального показника рівня самоактуалізації особистості, результати якого відображено на рисунку (Рис. 1).

*Рис. 1. Рівневий розподіл респондентів 2-5 курсів
за загальним показником самоактуалізації*

З наведеного рисунку видно, що протягом навчання у вищому навчальному закладі переважна частка студентів мають достатній та високий загальний рівень самоактуалізації, що характеризує їх як особистостей, що прагнуть до самовдосконалення, розвитку та реалізації власного потенціалу. Позитивним також є те, що частка респондентів вибірки з достатніми показниками розвитку самоактуалізації збільшується до старших курсів, а з низьким рівнем розвитку зменшується відповідно.

ВИСНОВКИ

Таким чином, соціальна ситуація розвитку, в якій знаходяться студенти під час навчання у вищому навчальному закладі, значною мірою впливає як на окремі компоненти самоактуалізації, так і на загальний її рівень, що виявляється у покращенні часової орієнтації, розвитку ціннісної сфери, впевненості та креативності особистості студентів. Зростає прагнення до прояву власної індивідуальності та реалізації особистісних потенцій. Отже, ВНЗ

не лише готує кваліфікованого фахівця в певній галузі, а й сприяє розвитку та розширенню діапазону реалізації можливостей особистості студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. , 1991. – 300 с.
2. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психол. журн. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63–70.
3. Балл Г.А. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии / Г.А.Балл. – Киев-Донецк : Ровесник, 1993. – 32 с.
4. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты / А. Маслоу; под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузырея. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 108–117.
5. Москаленко О. В. Динаміка ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій студентів технічних спеціальностей / О. В. Москаленко // Вісник НУТУ «КПІ»: «Філософія. Психологія. Педагогіка». – 2015. – № 3 (45). – С. 86 –91.

REFERENCES:

1. Abul'khanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategy of life*. Moscow (In Russian).
2. Alekseeva, V. H. (1984). Valuable orientations as the factor of life and personal development *Psykhol. zhurn.*, 5, 5, 63–70 (In Russian).
3. Ball, H.A. (1993). *The concept of self-actualization of personality in humanistic psychology*. Kyiv-Donetsk: Rovesnyk (In Russian).
4. Maslou, A. (1982). Self-actualization. *Psykhohohyya lychnosty. Teksty*. Moscow : Yzd-vo Mosk. un-ta, 108-117 (In Russian).
5. Moskalenko, O. V. (2015). Dynamic of values and sense-life orientations of students of technical specialties. *Visnyk of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogics*», 3 (45), 86 –91 (In Ukrainian).